

A ménes fentartására évenként: 6365 mérő zab, 1005 öl széna (egy öl széna két szekeret tett ki az ő számításuk szerint), 214 mérő árpa, 30 kupa só, 2 akó ezet és 400 szekér szalma kellett. Ezenkívül májusban, mikor a csikókat fűre eresztették 180 mérő korpa (Kleiben?) fogyott el évenként. A ménes igazgatója ezidőszertint olasz ember: Rizzi Vincze volt, a kiről azt is tudjuk, hogy 1649-ben (U. o. Hungarica fasc. 14, 524. 1651. júl. 13.) két ízben is járt az uralkodóháznak híres lipiczai ménesében („nacher Lippiza an Karst“), hogy onnan Barátfalvára csikókat és kanczákat hozzon.

A barátfalvi ménesnek napjai azonban már meg voltak számlálva, mert mivel az óvári uradalmat, éppen ezidőtájt zálogba vetették, a ménes — a magyar lótenyésztés pótolhatlan kárára — 1655-ben véglegesen Csehországba költöztették át.

Dr. T. S.

Méz- és viasz kivételünk a XVI—XVIII. században. Számptalan kamarai jelentésben, harminczados számadásban olvassuk, hogy Magyarországból tömérdek viaszt és mézet szállítottak külföldre. Voltak hatalmas főuraink, kik egész vidék termését összevásárlották, s mint saját gazdaságuk gyümölcsét, harminczadmentesen szállították külföldre. Voltak gazdag kereskedőink, kik az örökös tartományokat meg Velenczét látták el mézzel és viasszal. Akárhány harminczadról olvassuk, hogy a legtöbb jövedelmet a méz- és viasz kivételből kapja, de hogy mennyi volt a kivétel, arról mélységesen hallgatnak. Pedig nem lehetett jelentéktelen, mert a magyar és a török viaszt mint specialis árucikkeket külföldön is jól ismerték. A méz meg oly bőségben volt, hogy Magyarország egyáltalán nem szörült-ezükorra.

Méz- és viasztermésünknek három útja volt külföldre. Az első: Lengyelország felé vezetett. Mivel a bányavárosok vidéke s egyáltalán felső Magyarország bőven adta a mézet, meglehetősen mennyiség vándorolt évenként Lengyelországba. A harminczadosok azonban nem részletezvé az árukat, számokban megközelítőleg sem fejezhetjük ki, mennyi mézet és viaszt vittek ki évenként Lengyelországba.

Valamivel jobban állunk Ausztriával szemben. Itt már positiv számokkal bizonyíthatjuk, hogy nagy részben Magyarország látta el mézzel és viasszal; még pedig nemcsak a XVI. században, hanem a XVII. és XVIII.-ban is. S ha Magyarország nem szállított elegendő viaszt és mézet, beállt a hiány, s a bécsi udvari kamara megtiltotta a külföldre való kivitelt. Ausztriába is, meg más országokba is kétféleképp szállították a mézet és viaszt. A kereskedő és a földnépe megfizette a szokásos vámokat és a harminczadot, a nemes és a főúr ellenben vám- és harminczadmentesen vitette ki méz- és viasztermését. A kimutatások természetesen csak azokról szólnak, amelyek után megfizették a harminczadot. A bécsi udvari kamara 1625-ben az átlagos évi behozatalt magába Ausztriába mézben és viaszban hatezer mázsára tette. S hogy e nagymennyiségű áruból némi jövedelme legyen, az uralkodó beleegyezésével, a vámokon kívül, minden mázsa magyar mézre és viaszra a mondott

évben még egy-egy forintnyi aufslágot vetett ki.¹⁾ Ez időből a magyar sárga viasz árát is ismerjük. 1623-ban a bécsi udvari „lichtkammer“ vagyis a császári és királyi udvartartás részére 101 mázsa és 44 fontnyi sárga viaszt hoztak be a magyar bányavárosokból. Az udvar 128 frt-tal fizette mázsáját.²⁾ A következő évben bizonyos Niesser nevű kereskedő ugyanonnet 31 mázsa 50 fontot hozott Bécsbe, de már csak 100 frt-ot kínáltak neki mázsájáért.³⁾

A következő években a viasznak ára tetemesen alább szállott. Az udvari „lichtkammer“, melynek részére állandóan Magyarországból szállították a viaszt, 1632. decz. 1-én Kőröczbányáról 64 mázsa viaszt vitetett Bécsbe. A hatvannégy mázsáért a szállítással együtt csak 2627 frt 7 dénárt fizetett; azaz 13 mázsát és 7 fontot 29 tallérjával (568 frt 54 kr.), 22 mázsát 25 tallérjával (825 frt), 12 mázsát és 6 fontot 25 tallérjával (457 frt) és 17 mázsát meg 72 fontot 25 tallérjával vett.⁴⁾

Az 1633. évben III. Ferdinánd azt az új szokást hozta be, hogy nem a bányavárosokban, hanem a magyar kamaránál rendelte meg az udvar számára szükséges viaszt. Így a nevezett év nov. 9-én vagy száz mázsa sárga viaszt, avagy 5000 frtot kért a pozsonyi kamarától. Gondolhatjuk, hogy a kamara nem valami nagy örömmel vette a megbízatást. Udvarias mentegetéseken kívül nem is küldött egyebet. Erre Ferdinánd kissé túlkemény hangon megismételte rendeletét. Ennek sem volt semmi eredménye. Ekkor nov. 17-én legalább 50 mázsa viaszt avagy 2500 frtot kért az uralkodó. A harmadik rendeletre is csak azt felelte a kamara, hogy pénztára üres, hitelre meg nem adnak.⁵⁾ E kemény ellenállás úgy látszik nem sokat használt, a következő év (1634) nov. 8-án ismét 50 mázsa viaszt kér a magyar kamarától, 100 mázsát meg a bányavárosoktól. Nagy a hiány az udvarnál — úgymond — Magyarországon, pedig van viasz bőven.⁶⁾

A magyar kamara látván, hogy a pénzhiánnyal való mentegetőzés meg nem menti a további megrendelésektől, 1636-ban új fogással állott elő. Ez év őszén ő felsége Regensburgból 50 mázsa sárga viaszt kért udvartartása részére. A magyar kamara azt felelte, hogy pénze sincs, de viaszt sem talál! A bányavárosok vidékén azonban, nagy bőségben van a viasz, azután ez jobb is, tisztább is, mint az idevaló, amelyben mázsánkint úgy husz fontnyi sálak és pizok szokott lenni.⁷⁾

1) Bécsi közös pénz. miniszteri levéltár. Hoffinanz 13,696. fasc. 1605. márc. 21.

2) U. ott. Gemeinsachen. Steyer. 18,353. fasc.

3) U. ott.

4) U. ott. Hungarica fasc. 14,486. 1632. decz. 1.

5) U. ott. Hungarica fasc 14,487. Ferdinánd decz. 22-én negyedszer is megsürgette a kívánt viaszt.

6) U. ott. Hungarica fasc. 14,489.

7) U. ott. Hungarica 14,493. fasc.

De a bányavárosokból, az udvar részére évenként küldetni szokott 200 mázsa viasz megszerzése sem volt mindig könnyű. Losi Antal császári „Hoflicht-Kammerer“ 1642. máj. 28-án bepanaszolta¹⁾ Sockh János albányagrófot, hogy a 200 mázsa viaszból még csak 25 mázsa 50 fontot küldött, ezt el is küldötte Losi Regensburgba. Sürgessék meg tehát nála a még hátralékos 174 mázsa 50 fontot, különben az udvar ötétben marad.

E sok huzavona daczára is az udvar ezentul is állandóan Magyarországból volt kénytelen hozatni a szokásos sárga viaszt.

A viasz mellett²⁾ természetesen a mézet is ugyanoly arányokban szállították Ausztriába. Ennek főleg a nagy bőjtben volt jó ára. Például az 1593. év második felében magába Bécsbe 915 tonna magyar mézet vittek be. Az aufslág: a 30 kr. lévén, az összes bevétel a 915 tonna után 457 frt 30 kr. volt.³⁾ Nagyban üzték a mézzel való kereskedést a komáromiak. Furfangjukkal azonban meglehetősen bizalmatlanságot keltettek maguk iránt. Így 1612-ben Tolnay István és Kecskés Benedek 78 mágla mézet vittek a bécsi piacra; máglája 14 frt 50 denáron kelt el. Amikor azonban „a hütös próbálók“ megvizsgálták volna a mézet kisült, hogy minden mágla fenéke csonttal, fadarabokkal és trágyával van megrakva. A dologban az a legérdekesebb, hogy a méz máglája még így is elkelt 12 frt-jával.⁴⁾

A mézkivitellel özvegy Széchyné is megjárta. Évről-évre nagyban szállította Bécsbe a mézet, de 1633-ban rajta vesztett. Ez évben 54 tungal küldött ki. Franchich Tamás, az óköszei tisztartója, irást is adott a fuvarosoknak, nehogy harminczadot vagy vámot követeljenek rajtok. „Én — írja — mostan küldöttem fel Bécsben Széchy István uram ónagysága mézét tizenegy szekeren ötvennégy tungalt eladni. Az árán morvai jó gyapjút hozzanak vissza és egy tung héringet, a vasvári káptalannak adják ezt olajért, mivel az Széchyek esztendőnkint tartoznak a káptalannak egy tung olajjal!“ A harminczados a szekereket átbocsátotta ugyan Ausztiába, de vizsgálatot

¹⁾ U. o. Hungarica 14504 fasc.

²⁾ Még két adat a magyar viaszról. A bécsi Szt.-Miklósról nevezett Klarissza apácák apátnőjének engedélye volt 2 mázsa viasz hozatalára Magyarországból harminczadmentesen. A pozsonyi harminczados azonban 1667-ben a császári pátens ellenére lefoglalta az apácáknak ezen évi viaszszállítmányát. (U. o. Hungar. fasc. 14,562. 1667. febr. 2.) Eperjesről 1679-ben öt viaszszal megterhelt szekér jött Bécsbe. Hainburgnál a viasz-kereskedők nem fizették meg a vámot, igérvén, hogy más árukkal jönnek majd vissza, s akkor meg fogják fizetni. Vissza felé azonban megint elkerülték a vámot és megint nem fizettek. A bécsi udvari kamara elrendelte, hogyha valahol megcsipik a nevezett kereskedőket, le kell őket tartóztatni. (U. o. Hungar. fasc. 14,607. 1679. febr. 20.)

³⁾ U. o. Oesterreich. fasc. 16787.

⁴⁾ Komárom város levéltára, I. sz. j. k. 321. l.

kért Széchyné ellen. A vizsgálat során kiderült, hogy a méz nem a saját termése volt, hanem hogy azt úgy vásárolgatták össze, sőt amikor útnak indították az már nem is Széchyné-é, hanem egy zsidó kereskedőé volt!¹⁾

Erdődy Zsigmond horvát bán, a ki Monyorókerékről harminczad fizetése nélkül szekerekkel szállította a mézet Bécsbe, 1636-ban szintén ilyenformán járt. Ez év őszén minden tiltakozása daczára; Bécsben lefoglalták, a felküldött mézet.²⁾ Széchenyi György az esztergomi érsek is 1687-ben³⁾ útlevelet kért, hogy 71 tonna mézét, melyet a zsidóknak eladott, Morvába és Sziléziába vitethesse. Nagy bőségben szokott mézemm lenni — írja az udvari kamarának. A kérvényen ez áll: fiat Hofkammer-Pass auf 71 Thonnen Honig“! t. i. vám- és harminczadmentesen.

A török hódoltság idején, de meg azután is különösen sok mézet és viaszt termeltek a Muraközben és a szlavóniai részeken. Ez azonban nem Ausztriába, hanem Velenczébe került. A nagybirtokosok itt is úgy tettek, mint a nyugoti részeken; összevásárlották a föld népétől, és mint a saját termésüket harminczadmentesen vitették ki külföldre.⁴⁾ Erdemes megemlítenünk, hogy míg Magyarországon egy mázsza csurgatott méz után 2 frt-ot addig a szlavón részeken csak 10 dénárt vettek harminczadban.⁵⁾ Ez a különbség még inkább megkönnyítette a Velenceze felé való kivitelt. Folyt is az rendesen, még a török kiűzése után is. Főleg a ráczok üzték szép sikerrel. Ezeknek érdekében Lipót 1697. márcz. 29-én még pátenslevelet is adott, kimondván, hogy a rácz és oláh viaszkereskedőket nem szabad magasabb vámmal és harminczaddal sújtani, mint a többi rendes kereskedőt.⁶⁾

A II. Rákóczi Ferencz-féle felkelés idején természetesen a viaszkereskedés is szünetelt; de 1712-ben lassan-lassan újra megindult. Ez évben már az udvar is Magyarországból fedezte szükségletét.⁷⁾ Az 1743. évben — nem tudni mi okból — az örökös tartományokban meglehetősen hiány mutatkozott a viaszban. Az udvari kamara e miatt már a tavasszal kérdést intézett Temesvárra Viechter báróhoz, hogy milyen ki-

1) Közös pénz. min. levélt. Hungarica 14,487. fasc.

2) U. ott. Hungarica. 14,493. fasc.

3) U. o. Hungar. 14651. 1687. apr. 12.

4) Az 1659-iki vámtariffa szerzői, mint királyi biztosok írják: „Magnam proventuum regiörum diminutionem in educatione mellis ad exteräs provincias, certa et fidedigna relatione intelligimus.“

5) A sönkolyos méz mázsája után Magyarországon 1 frt volt a harminczad; a viasz mázsája után szintén 1 frt-ot vettek.

6) Közös p. min. levélt. Hungr. fasc. 14,720.

7) U. ott. Hoffinanz 13,998. fasc. 1712. szept. 12. A megrendelést III. Károly e szavakkal kíséri: „quae cum in regno Hungariae in sufficienti numero haberi et comparari possit“.

látás van az idén a viasztermésre a Bánságban, Erdélyben és az Oláhföldön, s hogy milyen ott a viasz ára. Bár a válasz nem volt valami kétségbeejtő, mégis hogy az örökös tartományok biztosítva legyenek, még ez évben kiadták a kiviteli tilalmat. Ezzel a rendelettel azonban nagy csapást mértek egész Dél-Magyarországra és Erdélyre; a viasznak és méznek ugyanis semmi keletje sem volt, s a kereskedők meg nem felelhettek a Velenczével előzetesen kötött szerződéseknek. Így bizonyos Caza Miletich és Unko Szekulovich péterváradi viaszkereskedőknek, tizezer forint ára viasz maradt a nyakukon. Velenczébe a tilalom miatt nem szállíthatták, más meg nem vette meg.

Ezen oklalan intézkedés ellen mind a lakosság, mind a temesvári adminisztráció feje Viechter báró, élesen kikelt. A viasz — írja az udvari kamarához — a bánsági részekben, nemcsak a föld népét tartja el, de a vámokat is gazdagítja, sőt valamennyi árú között ez hoz legtöbb jövedelmet. Erdélyből is sokat visznek itt át, mint transitó árút Velenczébe. A kiviteli tilalomra vonatkozó rendelet tönkre teszi e virágzó kereskedést. Kéri tehát a kamarát, állíttassa vissza a szabad kereskedést. De Viechter közbelépésének semmi eredménye sem lett. A következő évben, 1744. ápr. 10-én az erdélyi udvari kancellária szólalt fel e sérelem ügyében. Az erdélyi főkormányzók és a lakosság nevében kéri az alsó-ausztriai kormányzóságot, szüntesse be a kiviteli tilalmat, mert a kincstár és a lakosság nagy kárára, már teljes egy éve teljesen pang a viaszkereskedés.¹⁾ Megtörtént-e a tilalom beszüntetése vagy nem, nem tudjuk. Az iratok között nincs nyoma a további intézkedésnek.

Dr. Takáts Sándor.

Carpentarius. E szót az Anjoukor okmánytárban egy ízben „hintócsináló“-val, más ízben pedig „kocsigyártó“-val fordították (VI. 248. és 291. lap), ámbár helyes jelentése „ács“. A francziában charpente mai napság is ácsmunkát jelent, az angolban pedig az ács neve carpenter. Különben is az előbbi okmány több passusából is világos, hogy templom-építéssel (carpentarios assumant ad fabricandam ecclesiam) és egy templom födelének javításával (ad reparandum tectum ecclesiae) voltak az illető mesteremberek megbízva.

Kr. L.

A legrégibb magyar üveghuták. II. Lajos király feleségének, Máriának tanácsosa és titkára Krabath György (von Sparrendorf) 1551. júl. 27-én megvételre ajánlja I. Ferdinándnak tepliczei házát, meleg fürdőjét és üveghutáit. Ferdinánd király nem fogadta el Krabath ajánlatát; mire ez újabb folyamodásában azt ajánlja a királynak, hogy küldje saját üvegesinálóit (Glasmacher) teplitzi hutáiba, s ő majd csak gazdasággal fog foglalkozni. Ezek az üveghuták — jelenti Krabath — kétszáz év óta szolgáltatják a „schaidglas“-t, vagyis az aranyvalatáshoz szükséges tégelyeket és lombikokat a körmöczi és selmeczi

¹⁾ Ez ügyre vonatkozó összes iratok a Hoffinanz 14,270. fasc.-ban vannak.